

Урок-казка па тэме «Даданыя члены сказа: дапаўненне, азначэнне, акалічнасць»
у 5-м класе з прымяненнем тэхналогіі блокавай падачы новага матэрыялу

Мэта: паглыбіць веды вучняў аб даданных членах сказа. Даць паняцце аб дапаўненні, азначэнні і акалічнасці. Выпрацоўваць уменне вызначаць і адрозніваць галоўныя і даданыя члены сказа. Прывіваць цікавасць да чытання лінгвістычных казак. Выхоўваць моўны этыкет у школьнікаў пры знаёмстве і гутарцы.

Абсталяванне да ўрока. Лялька, апорныя схемы-партрэты казачных герояў, карткі з запісанымі сказамі, падручнік.

Ход урока

Настаўнік. Мне думаецца, што няма на зямлі такога хлопчыка ці дзяўчынкі, якія не любілі б слухаць ці чытаць казкі. А вы, дзеці, напэўна, таксама любіце казкі?

Вучні. Так. Любім.

Настаўнік. Сённяшняю тэме дапаможа вам зразумець... казка. Так, казка «Сон у руку, або Падарожжа хлопчыка Алесья па чароўным касмічным горадзе Сінтаксісу і Пунктуацыі». Сядайце больш зручна і слухайце ўважліва. Мы пачынаем:

Жыў-быў на свеце звычайны хлопчык Алесь. (Настаўнік паказвае вучням хлопчыка-ляльку.) Слухай і паважаў ён старэйшых, ніколі не крыўдзіў малодшых. Вучыўся Алесь, як і вы, у пятым класе. І, трэба сказаць, што вучыўся ён толькі на «дзеваць» і «дзесяць». А ўрокі беларускай мовы і літаратуры сталі яго самымі любімымі школьнымі прадметамі. Як і ўсе хлопчыкі, Алесь марыў стаць касманаўтам, такім, як Юрый Гагарын ці Пётр Клімук. Адным словам, добры, працавіты быў хлопчык.

Аднойчы Алесю не пашанцавала. Захварэў ён і чатыры дні запар не хадзіў у школу. Вядома, і тлумачэнне новых тэм, якія вывучаліся на ўроках, прапусціў. Няёмка было хлопчыку ў першы дзень пасля хваробы сядзець у класе. На ўроку беларускай мовы ўжо замацоўвалі тэму «Даданыя члены сказа», а бедны Алесь ніяк не мог зразумець: што такое дапаўненне, азначэнне, акалічнасць? Чым яны адрозніваюцца адзін ад аднаго і ад галоўных членаў сказа? Як іх трэба падкрэсліваць?

Прышоў хлопчык дамоў. Вырасыў самастойна разабрацца ў гэтых незразумелых даданных членах сказа. Тым больш, што і дамашняе практыкаванне было, дзе патрэбна падкрэсліць граматычную аснову, дапаўненне, азначэнне і акалічнасць. Алесь доўга карпеў над заданнем, але ўсё дарэмна — нічога не зразумеў нават тады, калі прачытаў у падручніку правіла. Так і заснуў за сталом.

...Сніцца Алесю дзіўны сон. Быццам адарваўся ён ад зямлі і паляцеў у касмічныя прасторы. Доўга ляцеў ці коратка, але нарэшце трапіў у чароўны горад Сінтаксісу і Пунктуацыі. (Настаўнік паказвае загадкавыя прымацаваны на дошцы малюнак чароўнага касмічнага горада.) Апусціўся хлопчык на блакітную духмяную траву, прайшоў трохі і ўбачыў прыгожыя маленькія домікі, замкі, вуліцы і... ружовыя дрэвы... На вуліцах чароўнага горада весела гулялі ўжо добра знаёмыя Алесю асобы — тонкія коскі, напышчаныя кропкі, задуменыя пыталнікі, словазлучэнні, у маленькіх празрыстых талерках ляталі ганарлівыя клічнікі, а трохі воддаль, у невялікай жоўтай рэчцы, купаліся працяжнікі.

Павольна ідзе Алесь далей, хаця ногі і не вельмі слухаюцца яго — нейкія цяжкія, быццам свінцом налітыя. Падышоў хлопчык бліжэй да прыгожых будынкаў. Бачыць — на кожным доміку, над дзвярамі, прымацаваны невялікія шыльдачкі — і, што дзіўна,

напісаныя па-беларуску: «Словазлучэнне», «Апавядальны Сказ», «Пытальны Сказ», «Галоўныя члены Сказа»

Ідзе так дапытлівы зямлянін, усё разглядае, усяму незвычайнаму дзівіцца, а ногі быццам нехта падганяе. Бачыць Алесь — трохі ўправа ад сцежкі вуліцу, а назва яе «Даданыя члены Сказа».

«Вось, — думае хлопчык, — мне якраз сюды і трэба, на гэту вуліцу зайсці пазнаёміцца з яе жыхарамі».

Бачыць, на гэтай вуліцы стаяць тры прыгожых доміка. І на ўсіх прымацаваны маленькія шылдачкі, на якіх напісана: «Дапаўненне», «Азначэнне» і «Акалічнасць». (Настаўнік паказвае малюнак домікаў.) Нясмела пастукаў Алесь у дзверы першага доміка, нават сэрца затухкала ад хвалявання.

— Хто там сту-ка-е? За-ходзь-це, калі лас-ка! — пачуўся з-за дзвярэй незямны голас, а неўзабаве выйшаў і сам невялічкі зорны гаспадар. (Настаўнік паказвае схему-партрэт казначнага Дапаўнення.)

На галаве ў чалавечка Алесь убачыў нейкія дзіўныя антэны. Абрануты ён у звышмодную кашулю з загадкавымі літарамі, словамі і з вышытымі лініямі ў выглядзе рысак.

— Добры дзень, паважанае Дапаўненне!

— Доб-ры дзень, хлоп-чык!

— Прабачце, калі ласка, што турбую, але я прыйшоў пазнаёміцца з Вамі.

— Доб-ра. Зна-ё-міц-ца з вет-лі-вы-мі зям-ля-на-мі я люблю.

Алесь коратка расказаў пра сябе, пра свае школьныя справы і, безумоўна, пра нядаўнія не-прыемнасці. А потым загаварыў, нібыта робат, і сам зорны чалавечак Дапаўненне.

— Завуць мяне, дарагі дружа, сапраўды, Дапаўненне. У свайго бацькі Сказа я старэйшы сярод сыноў — даданых членаў. Заўсёды дапамагаю свайму бацьку паясняць галоўныя або іншыя даданыя члены. Абазначаю прадмет і адказваю на пытанні ўскосных склонаў.

— Ведаю, ведаю я гэтыя пытанні! — усклікнуў Алесь.

Настаўнік. А вы, дзеці, ведаеце пытанні ўскосных склонаў? Успомніце і назавіце іх. (Потым увага вучняў звяртаецца на надпісы на кашулі Дапаўнення.) А калі мы знойдзем дапаўненне, то давайце дамовімся падкрэсліць яго паралельнымі рысачкамі, якія намалёваны ў яго на кашулі. Дамовіліся?

Вось так пазнаёміўся Алесь з дапаўненнем. Затым хлопчыкі пачалі гуляць у гульнію «Жмуркі». Зорны чалавечак Дапаўненне лёгка ператварыўся ў словы і хаваўся ў розныя сказы, а Алесь старанна яго шукаў.

Настаўнік. Давайце, сябры, і мы дапаможам Алесю адшукаць Дапаўненне. Вазьміце, калі ласка, картку № 1, якая ляжыць на вашых сталах. (У першым сказе з каментарыем, а ў астатніх самастойна вучні вызначаюць і падкрэсліваюць граматычную аснову і дапаўненні).

Змест карткі

1. Зоры асвятлялі дом, двор, сад за агароджай (М.Лужанін).
2. Полем, лесам, пералескамі, па зямлі, вясной абуджанай, красавік ідзе пралескамі па праталінах і лужынках (С.Шушкевіч).
3. Вясёлае веснавое сонейка прасвечвалася праз галінкі дрэў і цешыла і расліну, і птушку, і ваду... (Я.Маўр).

Цёпла развітаўся Алесь з цікавым суразмоўнікам Дапаўненнем і падышоў да дзвярэй другога доміка, каб пазнаёміцца з Азначэннем.

ФІЗКУЛЬТХВІЛНКА

Чорныя дзверы былі прыадчынены, і хлопчык з хваляваннем зазірнуў у пакой. Сярод светлага пакоя стаяў невялікі чалавечак, які, відаць, любавалася толькі што закончаным малюнкам. (Настаўнік паказвае схему-партрэт казачнага Азначэння.

Дзіўны чалавечак знешне нічым не адрозніваўся ад Дапаўнення, толькі на галаве былі антэны іншай канструкцыі, ды і звышмодная кашуля таксама выглядала інакш.

Настаўнік. А якія яшчэ вы бачыце адрозненні? (Устанаўліваецца, што на кашулі Азначэння напісаны іншыя пытанні, на якія яно адказвае; на гэты раз вышыты хвалістыя лініі.)

— Добры дзень, паважанае Азначэнне! — першым парушыў цішыню Алесь.

— Доб-ры дзень, хлоп-чык! — крыху здзіўлена адказаў зорны чалавечак.

— Ці можна з Вамі, Азначэнне, пазнаёміцца?

— Так. Мож-на. Я люб-лю зна-ё-міц-ца з та-кі-мі вет-лі-вы-мі хлоп-чы-ка-мі».

Спачатку Алесь паведаў пра сябе, свае непрыемнасці і пра знаёмства з цікавым Дапаўненнем. А потым пачало расказаць і Азначэнне:

— Я сярэдні сын бацькі Сказа. Абзначаю прымету прадмета і адказваю на пытанні які? чый? Напрыклад, малюнак які? Прыгожы, акуратны. Малюнак чый? Азначэннеў, Алесеў. — З прыветнай усмешкай працягнула Азначэнне зямляніну свой малюнак. — А яшчэ я ўмею лёгка ператварацца, як і ўсе мае браты, у словы. Вось, здаецца, і ўсё. Ці запомніў ты, Алесь?

— Так. Запомніў, - упэўнена адказвае хлопчык.

— А зараз пагуляем у цікавую і займальную гульню, - прапанавала Азначэнне. — Я буду называць словы-прадметы, а ты падбіраць да іх словы-азначэнні.

З радасцю згадзіўся Алесь на гэтую прапанову.

Настаўнік. Давайце і мы, сябры, таксама пагуляем у гэтую гульню. Падбярем да слоў-прадметаў як мага больш азначэнняў.

Настаўнік звяртае ўвагу вучняў на загадзя напісаную на дошцы табліцу. Выглядае яна прыкладна так:

Словы-прадметы Які? Чый? (чыя? чыё?)

Партфель

Мяч

Маці

Песня

Кіно

Метро

Развітаўся Алесь з Азначэннем, як з сябрам. Не паспеў хлопчык адысці ад дзвярэй, як на нешта наткнуўся.

— Ой-ё-ёй!

— Прабачце, паважаны!?

— А-ка-ліч-насцю мя-не за-вуць!

— Прабачце, калі ласка, паважаны чалавечак Акалічнасць.

(Настаўнік дэманструе схему-партрэт Акалічнасці).

На яго галаве таксама, як ў Дапаўнення і Азначэння, дзіўныя антэны, надзета вышмодная кашуля. Праўда, на ёй напісаны ўжо іншыя словы-пытанні, не такая была і вышыўка — пункцірныя лініі.

— Хто ты та-кі? Што ро-біш у нашым до-мі-ку? — задзірліва запытала Акалічнасць.

Алесь адказаў на пытанні зорнага чалавечка. А потым Акалічнасць таксама расказала пра сябе:

— Я ў бацькі Сказа самы малодшы. У любы момант дапамагаю яму паясняць галоўныя, а то і сваіх старэйшых братоў даданых членаў. Люблю абазначаць у Сказе месца, час, спосаб дзеяння і адказваю на пытанні дзе? куды? адкуль? калі?

Потым Акалічнасць таксама прапанавала Алесю пагуляць у займальную гульню — пры дапамозе дадзеных пытанняў уставіць у сказах замест кропак акалічнасці.

Настаўнік. Мы таксама пагуляем у гэтую гульню. (Вучні бяруць картку № 2 і дапісваюць акалічнасці).

Змест карткі

1. (Адкуль?)..... (як?)..... прабіваўся тужлівы бляск месяца.
2. Туман высцілаўся (дзе?).....(як?).....
3. Ляцяць (куды?).....журавы над пожняй.

Сумна стала Алесю і Акалічнасці гуляць удваіх. Вырашылі сябры паклікаць на вуліцу яшчэ Дапаўненне, Азначэнне, Дзейнік і Выказнік.

Пачалася цікавая гульня ў жмуркі. Першым давялося жмурыць Алесю. Усе галоўныя і даданыя члены хуценька ператвараліся ў словы і складалі самыя розныя сказы.

Нечакана нешта зарыпела, замяўкала. Алесь расплюшчыў вочы. На стале сядзеў хатні шэранькі каток Васька і старанна мыўся. Хлопчык усміхнуўся яму, а потым смела пачаў выконваць дамашняе практыкаванне.

На другі дзень Алесь атрымаў на ўроку 10 балаў, і дапамог яму ў гэтым фантастычны, дзіўны сон.

Настаўнік. Спадзяваюся, што і вы таксама зразумелі тэму “Даданыя члены сказа” і будзеце атрымоўваць толькі дзясяткі.

Падвядзенне вынікаў:

1. Якую тэму мы сёння вывучалі?
2. Якія члены сказа вы ведаеце?
3. Якія галоўныя члены сказа мы прыгадалі сёння на ўроку?
4. З якімі даданымі членамі сказа пазнаёміліся сёння на ўроку?

Рэфлексія

- Я ўспомніў, што...
- Я даведаўся, што...
- Я зразумеў, што...
- Я быў здзіўлены, што...

Выстаўленне адзнак, запіс дамашняга задання.